

OD ISTOG PISCA

U SENCI CRNE SMRTI
VREME KOKOŠKI
DOROTEJ

Dobriilo Nenadić

Despot i žrtva

■ Laguna ■

Copyright © 1998, Dobrilo Nenadić
Copyright © ovog izdanja 2018, LAGUNA

Kupovinom knjige sa FSC oznakom pomažete razvoj projekta
odgovornog korišćenja šumskih resursa širom sveta.

NC-COC-016937, NC-CW-016937, FSC-C007782

© 1996 Forest Stewardship Council A.C.

Despot i žrtva

1.

A toga jutra, dan uoči Ivanjdana, sred žarkog leta šest hiljada devet stotina trideset devete godine od Postanja, ustade iz svoje postelje Bogdan, čtec despota Đurđa ili *v Hrista boga blagovernog despota Gjurga, gospodina Srbijem i Pomorju zetskomu, illustrissimus princeps Georgius, despotus et dominus Servie, magnificus et potens dominus, despotus regni Rascie et Albanie, Rive et totius Ussore dominus, per la gratia de Dio signor de Schiavonia, de Zenta, despoto Zorzi.*

Ovako bi moglo da stoji u Knjizi, pomisli Bogdan, jer tamo valja da je sve ozbiljno, strogo, pa pomalo i ukočeno kao jektenije u velikoj crkvi.

Proteže se, slatko zevnu i mljacnu. Osećao se dobro. Nešto golicavo i prijatno strujalo mu je u žilama.

Spolja je kao i svagda dopirala vreva gradilišta: škripa nepodmazanih kolskih točkova, psovke vozara, dovikivanja zidara, klepet klesarskih čekića i dleta.

Bio je jutros dobro raspoložen i nije hteo da grize sam sebe za glupost koju je pre dve godine načinio sagrađivši

kuću kraj puta i na samo dva strelometa od gradilišta despotove tvrđave, pa ga je buka budila u cik zore kad mu je san najslađi. Čulo se neprestano cilikanje, struganje, prasak i tresak, retka nesložna pesma a najčešće kletve i psovke, zapomaganje i povremeni oštri krici ludog Sredolja Jačovca, koga su, da se malo našale i zabave, nagovarali da se igra žiškama kao da su piljci.

Ustade, obuče se i odmaknu krevet od zida. Na dva pedlja od poda i na tri od ugla izvadi kamen. Ukaza se neveliko skrovište, njegova tajna ostava gde je svoje blago držao: drveni čanak sa parama, pet krušaca soli veličine kokošijeg jajeta, klešta za vađenje zuba i naročito ono čime se ponosio: brijač oštar da brije, oštar da čireve i gnojne naboje na tabanima iseca, oštar kao i onaj koji mu ga je prodao, preduzimljivi i lukavi Ragužanin Luko Hrnjec. Promučka čanak i osmehnu se kad ču nežno zvonko kucanje a potom ga istrese na postelju. Bljesnuše novčići, najvećma zlatni, potom srebrni a i bakarni su na svetlilu dana pomalo sjajkali jer ih je često vunenom krpom trljuc-kao da mu ne potamne. Iako je tačno znao koliko ih ima, makar ga ko iz teškoga sna razbudio u gluvo doba noći, opet on nijedno jutro nije propuštao da ih ponovo ne prebroji. To mu je razgaljivalo prsi, krepilo dušu, teralo svrab i utaživalo čemer koji mu se, kao i kod svakoga ubogog ljudskog stvora kadikad kupio pod grlom. Osluškivao je kao najlepšu svirku leute Talijana Jakopa, njihovo kucanje i umilni zveket dok ih je polako, da mu uživanje što duže traje, brojao i ređao predvajajući na zasebne hrpice prvo zlatne od srebrnih i bakarnih a potom ih razvrstavajući na ugarske, mletačke, dubrovačke, bosanske, turske a naposljetku i srpske, kojih je bilo i najviše.

Najpre je odvojio najvrednije: devet mletačkih cekina, potom četiri ugarska i tri turska dukata. Potom poređa turske srebrne aspre a zatim srpske srebrne groševe ili dinare. A onda sve ostale. Kada je bio naročito dokon i raspoložen upuštao bi se u zamršeni račun pretvaranja groševa u unče a ove u litre, jer dvanaest unči čini litru a unču dvadeset groša. Deset turskih aspri vredi dvanaest srpskih groša, a opet iznad svega je mletački cekin o koga se svi otimaju. Bogdan bi sve ostalo samo u cekine pretvorio, ali niko cekine neće da ispusti iz ruku. Ragužani, đavolji lukavci, zaskupljuju ih. Do pre godinu-dve menjali su cekin za četrdeset i dva srpska groša ili trideset pet turskih aspri a sad su se uzjogunili otkako su čuli da su vojvoda Bogdan i carinik Radoslav Zančić u srebreničkoj kovnici iskovali loše pare tako da se u svakoj litri srebra našlo četiri unče bakra.

U kožnu kesicu koju je, okačenu oputom oko vrata, držao skrivenu u nedrima, stavio je sumnjive dinare koje je većinom od Jerine despine dobio. Nikakvo čudo što je svi mrze. Bez podvale ne može, nije živa dok nekome ne uglavi žilu.

Takvih para je malo ali će one koje despina ima, sve njemu naposletku dopasti. Tobož je darežljiva i plemenita, a rđave pare kao nagradu daje. Izveštio se i Bogdan doduše, naučio koja valja a koja ne, ume da ih u mnoštvu prepozna i predvoji, jer kad se pažljivo zagledaju pri dobroj jutarnjoj svetlosti, primeti se crvenkasti odsjaj, jedva doduše, ali se ipak primeti. E, to je, to se odaziva prevara i lopovluk carinika Zančića, u paklu goreo. To se crveni od stida podmetnuti bakar. Litra srebra je dve stotine puta skuplja od litre bakra, a u Zančića i u despine razlike nema.

Od toga što se izveštio da odmah prepozna kvarne pare, Bogdan nema nikakve stvarne koristi. Ne može reći despini, ženi gospodara Đurđa, kad mu ona milostivo dva-tri groša pruži, da neće te kovane u Srebrenici i da bi radije one iz stare kovnice u Novom Brdu. Zar on, obično govance, odbegli turski rob, mala skitnica i tužni potukač da tako rekne praunuci slavnog romejskoga cara Jovana Šestog Kantakuzina, i sestri trapezuntske carice, gruzijske kraljice i sadanjeg velikog domestika carstva romejskog?

Rešio je da neizostavno promeni Jerinine ili Zancičeve pare. Ne bi ga čudilo da su ona i Zancić u dosluhu. Uprkos svoj veličajnosti njenog roda i porekla, ona se ne bi preterano ustezala ako bi joj u izgledu bio kakav lep prihod.

Valjda će neki od menjača pristati: bilo Luko Hrnjec, bilo Turčin Jašar, bilo Ugar Janoš Murga, bilo Grci Teodor ili Manojlo. Jedan će svakako posegnuti za kesu. Najgore će biti ako dalje bude oklevao, šteta će tada narasti kao čir na nezgodnom mestu. Zato što je sve nešto čekao, ni sam ne zna šta, izgubio je na svakih pedeset groša celih deset, taman koliko da kupi krušac najbolje soli iz usorskih kopova i da ga na dar odnese svome učitelju Petrašinu samozvanom Jovanu. Stari lajavko bi se obradovao i jezik bi mu se odrešio pa bi on, Bogdan, štetu brzo naknadio.

Zaključao je kuću na osobit način udešenim kračunom koji mu je prodao Turčin Ujves, ima tome već skoro čitava godina, baš u ovo vreme prošle jeseni kada su ovde mnogi od njih pristigli. Tada je došao i Jahja, čizmar ili kako oni vele mezeduz, pa onda tu je dospelo i Ferhad, po njihovom mutap, sa hrpom svojeručnih izrađevina: vreća, pokrovaca, jakih i nepromočivih zobnica i torbi od kozje kostreti, zatim je prispeo i Čejvan papudži, koji lakašnu i

za noge ženskinja i gospode prijatnu i pristalu obuću izrađuje, pa Firuz sarač sa sedlima i amovima, i naposljetku, najbogatiji među njima, nosati i čvorugavi Jašar, sa jag, što će reći zlatar, a i menjač, koji trguje kopčama, ogrlicama i prstenjem od zlata, srebra i dragulja.

Ovu, do pre tri godine praznu utrinu, koju su roviškale svinje, i po kojoj su bazale kože i ovce, pritisnule su pridošlice sa svih strana. Pored nadničara, koji su na despotovoj tvrđinji radili za pare, mnogih nevoljnika koji su ovde prisilom doterani da isto to rade besplatno po nekom vraškom starostavnom pravu koje gradozidanjem nazivaju, raznih besposličara, skitara i nevaljalaca koji se jate svuda tamo gde se sa trpeze presipa i gde novčići zvone kao nebesna zvonca, ovde su došli trgovci natovareni svakovrsnim šarenišem. Bilo je tu dobre i dragocene robe, potrebne svakome no, vaistinu, mnogo češće nekorisnih drangulija.

Gde su bili trgovci tu ni kupaca nije manjkalo: dolazili su odasvud u čoporima ako ne baš da kupuju a ono da zasite vazda gladne i žedne oči belosvetskim čudesima.

Tako se, do pre nekoliko godina maleni trg Smederevo pretvorio u karakazan, kako bi Turci rekli.

Ovde se više nije moglo proći a da nekoga ne načepiš, da nekome ne prevrneš bardak sa medovinom, moštom ili vinom, da ne ugaziš u nečiju ćasu punu meda, da ne razbiješ nečiji glineni lonac, da se ne spotakneš o hrpu štavljene kože ili konopljane užadi, o vreće sa pšenicom ili ovsom, ječmom ili prosom, ili pak bobom.

Oni promućurniji su kupili zemlju dok se još moglo i dok je cena bila koliko-toliko valjana, recimo hvat u četvrt za osam mletačkih cekina. Za zemlju nisu hteli

srebro, ni turske aspre ni srpske dinare, primalo se samo zlato, dukati, ako neko nije imao baš mletačke moglo je i za ugarske ili turske, ali samo za zlato. Na tako skupoj zemlji oni su na brzinu, za dan, dva, tri najviše, podizali sebi kakav-takav svoj krov nad glavom tek toliko da im sunce za letnjih vrućina ne žeže i ne prži teme, ili da im, s jeseni, zimi i s proleća, kad se okiša i kad presneži, hladna vlaga za vrat ne zapada, a obaška i da im robu močar ne kalpi i ne kvari. Valjalo je s time i kupovinu zemlje omeđiti i na jasan način obeležiti, da se zna čije je šta i ko ima pravo onde da bude. Kupovalo se mesto a ne baš neka udobnost i ugođaj.

Kojčin iz Šepšina pobio u zemlju četiri debele hrastove soje, odozgo uprećao bagremove motke i preko njih prebacio tri cele volujske kože. Po gvozdanim klincima koje je u soje ukucio, izvešao svoje ulare, samare, konopce i torbe. Sedi Kojčin na tronošću, gladi trostruki podvoljak i zadovoljno klima glavom.

Onda Šobot, pčelar iz Donje Mutnice, načinio pletaru od pruća i blata, a ispred vrata nadstrešnicu pod koju je postavio tezgu od tesanih brvana. Tu je uredno poređao ćupove sa medom i kolutove voska.

Ugledajući se na Šobota tako su učinili Momčil iz Kao-ne, koji je trgovao mletačkim bojenim staklom, i braća Ivko i Obren iz Dobrog Dola koji su prometali pancire, gvozdene i bakarne kape i čelenke iz Ugarske. Zorko sa Rajca, Rajak sa Miroča i Jako iz Lugavčine, koji su preprodavali ubojna oštriva, dvostrane sekire, mačeve i koplja, i Radul iz Selevca koji je trgovao sa lukovima i strelama, načinili su brvnare od borovih debala. Bojin iz Azanje koji je prodavao hranu sa istoka, ulje za jelo i pirinač, dao je

da se istešu tanka brvna od jasike pa je od njih načinio pristalu kućicu. Plavša sa Struganika, koji je prodavao skupe tkanine iz Apulije, ispekao je ciglu pa je, bogme, od nje i zidanicu načinio.

Svi oni su, inače, kupovali od Ragužana, Ugara i Mlečana na veliko i prodavali narodu na sitno, dabome sa zaradom.

Tu odmah nadomak pogleda i glasa despot je zidao grad, čudo jedno neviđeno. Dizao je visoke i tvrde kule sa po dva hvata debelim zidovima od ljutoga kamena, živoga kreča i peska u nekoliko voda prepranog. Neki kažu da bi se zaštitio od zla. Nema zaštite. Kao i ovima što na goljoj utrini kljetarice i stračarice svoje prave, i despotu u njegovim pretvrđim i previsokim kulama zlo za vrat duva. I despotu ništa nije ni lakše pred silama nemerljivim nego što je to bilo kome drugome ma bio on ubogi siromašak, bogati trgovac ili vlastelin. Od muke žića ograde nema, ni zida, ni visoke kule.

Tako je govorio njegov učitelj Jovan.

Njegovo pravo ime je bilo Petrašin, a uzeo je ovo po Jovanu Krstitelju ili Preteči, svome omiljenom svetitelju.

– Ja sam kao i on što je bio: glas vapijućeg u pustinji. Mene niko ne sluša, ili neće ili ne može da čuje što zborim.

Slušao ga je Bogdan.

Pažljivo, vrlo pažljivo, svaku bi reč da mu upamti.

Ponekad bi ga pomalko štrpkalo negde unutra, grizodušje neko, što je toliko pohlepan pa pripovesti učiteljeve za prljave pare prodaje. Baš tako: prodaje jer se ono što je činio, blažim rečima ne da reći. S vremenom se izveštio pa je tačno znao kako najbolje da unovči ono što je od Petrašina čuo. Ako je šta bilo zgodno za slušanje, Bogdan je opširno prepričavao. Strogo se držao pouke: ne pričaj

ono što neko ne voli da sluša. Svaka priča ima svoga sluša-
tatelja a nijedna se ne može svakome dopadati. Gledaj da
predvojiš koja je za koga i budi oprezan da ih ne pomešaš.
Što je za despota možebiti nije za despinu, što bi voleo da
čuje mladi Grgur, naslednik despotovog gospodstva, nije
za despinu Irinu koju pakosnici i prostaci Jerinom naziva-
ju. Drugo bi pak htela da čuje njezina pastorka mudra ali
pomalo ružnjikava Mara. Pogrešiš li, dobićeš ćušku kao
krmeljivo pseto, umesto da ti dlan zlatnikom pomiluju.
Tri puta, dakle, razmisli pre nego što priču započneš.

Dobro je pazio da svoga učitelja Petrašina ne pome-
ne. Ne bi prošao ni dan a već bi se oni, Đurđevi vojnici,
zlodeji jedni, dokopali ubogog proroka, kosti bi mu polo-
mili, kožu na šiljak razapeli, najposle mu zardalim srpom
poganu jezičinu odrekli i oputom je vezali za dugačku
motku svima na ugled kako prolaze oni koji protiv gospo-
dara galame.

Uzalud bi Petrašin skrovišta tajna po brežuljcima nad
Smederevom gradio. Od despotove paščadije, kako je on
nazivao vojnike, zaklona nije bilo.

Bogdan je svoga učitelja voleo i nikako ne bi bio rad da
se njemu nešto loše desi. Osim toga, presušile bi i priče.
Jedan je Petrašin Jovan. Nema ih više. Samo su Petrašino-
ve priče zlata vredele. Za ostala naklapanja koja je slušao
skitajući po celi dan unaokolo među nadničarima, trgov-
cima i svetinom koja je odasvud dolazila, ne bi Bogdan
dobio od despota i njegovih ni jednu jedinu probušenu
ili prebijenu bakarušu.

2.

Držeći novčić između palca i kažiprsta i udešavajući da ga svetlost sa svih strana okupa, Luko Hrnjec je vrteo glavom. Turske aspre bi možda i dao i to najviše pet aspri za osam ovakvih nevaljalih groša.

Ni ostali nisu bili mekši. Jašar bi jedva pristao da menja turski dukat za četrdeset i šest groša a Murga ugarski florin za četrdeset i pet. Grci su, kao i obično, bili najtvrdi: Manojlo je mletački cekin cenio pedeset, a Teodor čak pedeset i jedan srebrenički groš.

I na to bi Bogdan pristao. Sutra će biti samo gore: vest o Zančićevoj prevari brzo se širi.

Imao je samo četrdeset i četiri sumnjiva groša, koja mu nisu za držanja, a za to se nije mogla uzeti ni jedna zlatna para.

Reši zato da okrene i da pokuša nešto drugo. Kupiće soli za sve Zančićeve novčiće pa koliko bude. So ne trune i ne propada, ako se drži u suvom može stotinu godina da traje, a neće proći dugo a njena cena će do nebesa

skočiti. Ovde barem smutnji i ratnih meteža ne manjka, a na soli niko u takvim vremenima ne može da izgubi. Bilo koliko da je u miru plaćena, naknadiće se obilato čim rat na vrata zakuca.

Najpre je od mutapa Ferhada kupio vreću od kostreti a onda se uputio prema prostranim botegama i stacuni-
ma trgovaca iz Dubrovnika. Marin Cidilović je u svome stacunu držao so iz morskih solana, a Nalko Nalješćović i Vlahica Latinica onu iz usorskih kopova. Kod Vlahice, u botegu, Bogdan je često zalazio jer tamo bejaše svakovrsne robe te je tu oči odmarao i dušu okrepljivao.

Naročito je voleo da se maje oko police na kojoj su, uredno poređani, stajali listovi pergamenta i hartije, bakarne, glinene, staklene i drvene sasudice sa crnim, plavim, žutim i crvenim mastilom. Prevlačeći ovlaš jagodicama prstiju preko hartije, ceneći tako njenu glatkoću i zamišljajući kako bi gušćije pero ili kalamus od trske preko nje klizio, Bogdan je maštao o tome kako će jednoga dana sedeti i pisati svoju Knjigu. Ovde ima svega što je za pisanje bilo potrebno.

Odavno ga svrbi dlan i na velikom je iskušenju da se za kesu maši i novce odbroji. Onoliko koliko je potrebno. Za početak dovoljno bi bilo da kupi nekoliko listova hartije ili pergamenta, jednu jeftinu posudu sa mastilom, a i kalamus da piše pa i haraksal da ravne crte po hartiji izvlači. Neće, barem zasad ništa skupoceno. Skromno. Ne mora odjednom da kupi svu hartiju koja mu je za Knjigu potrebita.

Ponekad je zaista pomišljao da je došlo vreme da sedne i da već jednom otpočne ono što je čvrsto bio nau-
mio da uradi: da napiše šta valjano o ovome što je oko sebe video. Svaki put je u poslednjem trenu odustajao od

troška, pomalo zbog svoje urođene štedljivosti koja je na škrtost nalikovala, a pomalo i zbog toga što je slutio kako će se to, na veliku njegovu žalost, pretvoriti samo u puko ispisivanje lepih i jednačitih slova, za šta su ga doduše svi hvalili. Gorka je istina da on još ne zna ono glavno: o čemu i šta treba da piše.

Neće on u svoju Knjigu svašta da trpa. Nejasno, zamršeno buncanje ni o čemu, praznu brbljariju ili pak ono o čemu svi pričaju i što se izjedna ponavlja, nije vredno truda. Hartija je odveć skupocena i zato reči, njoj namenjene, valja da su probrane, preprane i prečišćene baš kao ona sćućušna zrnca zlata koja skupljači ispiraju iz peska i šljunka zlatonosne reke Pek. Kao i zlatno trunje i reči treba dugo tražiti, a zatim ih birkati, meriti i osluškvati, pa tek kad svaka legne gde treba i kako treba, u neki svoj prirodni žljeb, e onda ih valja na skupu hartiju upisati i u korice Knjige umetnuti. Doći će jednom i taj čas kao u trudnih žena što porođaj dolazi. Valja biti strpljiv i sačekati. Ni Petrašinova nije svaka za Knjigu, a kad nije njegova, ne zna se čija bi bila.

Od Tota koji je robu Vlahice Latinice u Smederevu prodavao, kupio je soli za četrdeset groša i to tri velika krušca na podobit ovčijih glava i osam manjih. Jedni su kao orah, drugi kao kokošije jaje, treći pak kao pesnica.

Toto, Italijan koga su ovde zvali Medeni bio je sav u osmehu. Osmehivale su mu se krupne tamne oči, punački obrazi sa jamicama, debele crvene usne i zubi sa kojih je kapao med. Toliko je slatko govorio. Deset italijanskih na jednu srpsku reč a i nju je udešavao po italijanskom načinu. Šta mari! Iako je nakaradno govorio, sa svima je bio dobar i srdačan. Pričalo se da jede žabe! I to su mu praštali.

Da ubedi i da na kupovinu obrlati služio se Toto Medeni i rukama i nogama i glavom, sve mu je bilo u pokretu i sve upravljeno u istom smeru.

I Bogdan je od Tota izašao zadovoljan. Bila je to dobra kupovina, so je kamena, dubinska, iz Usore, a nije ni preterano skupa.

Da proslavi tako povoljnu kupovinu reši sam sebe da časti. Svratiće na Blažovo krkalište da spuca vruće pečenje. Odavno se rešava da ugodi črevu svojem ali ga tvrdičluk stalno od toga iskušenja odvraća. A Blaž, pokvarenjak jedan, umestio svoje nebrojene lonce, sačeve i crepulje, čitavo jedno polje pritisnuo jestivima svakovrsnim. I vasseljski patrijarh, što u Konstantinovom gradu stoluje, ne bi odoleo. I njega bi Blaž volšebnik na greh naveo. I taj sveti čovek, uzor svem pravovernom hrišćanstvu, ne bi se oteo čarovitom zapahu koji bludi nad Blažovim loncima.

Blaž, rutavi grmalj sa glasinom kao iz kace, šetkao se kao paun između ražnjeva koje su nekolicina njegovih slugu lagano okretali nad žarom i na kojima su se pekli komadi mesa od divlje svinje, i cele šljuke, tetrebi, prepelice i jarebice, i između kazana, bakrača i lonaca u kojima je krčkao bob sa ovčetinom, ovsena kaša sa koketinom, čorbe od srnetine i zečetine, od grgeča, soma, kečige i smuđa, i sijaset drugih jela, ugarskih i turskih, primorskih i grčkih.

Preduzimljiv i okretan, vazda je bio u potrazi za nekim novim jelom a samo zato da pronade takvo kome niko neće moći da se odupre. Nije štedeo ni skupe soli ni još skupljih začina koje je nabavljao od italijanskih trgovaca. Činilo se, ili je to doista bila varka, da njemu zarada i nije

bila baš na prvom mestu. Uživao je u tome da gleda kako njegovi gosti sa slašću jedu, kako se tope od zadovoljstva i kako se posle obeda osmehuju.

Toto i Blaž su doista bili retki ljudi. Oni su i voleli ono čime se bave a nije ih, kao mnoge druge, vodila pohlepa i žudnja za novcem. Ili su to barem umeli vešto da prikriju.

Držeći vreću sa krušcima soli na ramenu Bogdan je čekao da se ukaže slobodno mesto za stolom. Oko njega su stajali nekakvi ćalovi praveći se kako i sami to isto čekaju, no sudeći prema njihovoj sirotinjskoj odeći i tužnim licima, reklo bi se da tek svaki deseti ima, možda, po jednu izlisanu bakarušu ušivenu u prljavštinom i znojem umoljčanu košulju, dakle, nedovoljno čak i za pola vrelog hlepčića ispod crepulje a kamoli za sve one druge Blažove divote. Svejedno, oni su bili tu i posmatrali netremice ono što se zbivalo, ne propuštajući ništa. I nije im tu bilo loše. Na prvom mestu, sve ovo je besplatno, ništa ih, dakle, ne košta ako čeznutljivo gledaju. Od dobiti im je onaj prekrasni, onaj opijajući i očaravajući miris pečenja koji im nozdrve draška. To im niko pod kapom nebeskom ne može da naplati, baš kao ni taj prizor obilja i opšteg ždranja, kusanja, mljackanja, srkanja, glabanja i vavoljenja svih onih sočnih i masnih zalogaja. Bolje je jesti nego gledati kako drugi jedu, lepše je onima koji sede tamo i lično propuštaju sve te divotne komade preko svojih zuba i svojih jezika u svoja ždrele i u svoje trbuhe, no dobro, i posmatračima je jamačno bolje ovde nego onim mučenicima, despotovim najamnicima i kulučarima gore na visokim skelama dok hripaju i stenju tegleći vedra pretovarena kamenjem i malterom, a ovima je opet bolje nego onima koji su bolni ili mrtvi.

Potrajalo je dok jedan trbonja nije ustao, obrisao usta rukavom lanene košulje i slatko podrignuo. Tada je Bogdan ugrabio priliku da sedne pretekavši za prsa jednog mušičavog ćelavca koji je posle sve vreme gundao dok se i njemu najzad nije osmehnula sreća da sedne.

Bogdan je poručio čorbu od grgeča, pod sačom pečenu prepelicu, parče kozjeg sira, pola hlepčića tek izvađenog ispod crepulje, i bardak rumenog vina. Pečenje je bilo čarno, sasvim dovoljno masno i baš onako slano kako treba, pa je on uskoro sav u uživanje utonuo, nepca i jezik su mu se topili od milja. Režao je, tiho, razume se, da ga ko ne bi čuo pa da prstom na njega pokazuje i sprdnju s njim izvodi.

I naravno, baš tada, kao i uvek u trenu spokoja, kao da mu se ruga, ustaje duša njegova zlodejka i svoje pletivo počinje: da mu misli zapliće i mučne prizore iz sećanja vaskrsava.

Evo ga, izranja onaj od kojeg zaklona nema. Posećuje ga uvek i samo onda kad mu je dobro i kad je sasvim spokojan. To valjda da ga opomene. Kao što među zidarima despotove tvrđave ima jedan koji se neprestano dere: „podglavi, ne zaboravi, podglavi, ne zaboravi“, tako i njemu njegova duša šapuće na uvo: ne zaboravi Bogdane, smrznuti šipurak, ne zaboravi Bogdane, smrznuti šipurak.

Imao je tada deset godina. Prošlo je otada skoro dva puta po toliko i nije čudno što je zaboravio gde je i u kome je kraju onaj šipurak rastao.

Bilo je to negde blizu mora, na izmaku zime. Zna to po tome što mu je u sećanju sivi kamenjar i hrpice skorušenog snega sa severne strane stena. A more? Kako zna da je u blizini more? Da li to čuje gruvanje talasa u stenovitu

obalu i fijuk vetra? Vetar svakako duva jer se trnati žbun šipurka povija i sasušeni crveni plodići landaraju. Petrašin i on ih otkidaju i halapljivo gutaju onako cele, bez žvakanja, ne izbacujući opore semenke iz usta.

Jeste, bilo je to u zimu šest hiljada devet stotina dvadeset i prve godine kad je ono Musa, krvožedni turski sultan Musa, poharao krajeve oko Stalaća i kad je u svojoj kuli izgoreo junačni vojvoda Prijezda.

Tada su i Bogdan i svi njegovi pohvatani, akindžije su ih prodale trgovcima robljem a ovi ih odveli u Jedrene da ih preprodaju.

Dobro se seća toga dana kada su svi petoro poslednji put bili na okupu. Izveli su ih iz nekakvog mračnog i memljivog podruma u kome su ih okovane držali. Bilo je sunčano jutro i bilo je hladno. Naterali su ih da skinu odeću i da se goli poređaju na brvnu prebačenom preko visokih nogara. Stajali su tako pred okupljenom svetinom koja se tiskala i propinjala na prste da ih bolje vidi.

Deda Radič, starčić sedih brkova i sitnih živahnih očica. Bio je neobičan taj deda Radič. Razgovarao je sa kozama, ovcama i pticama, deljao vretena i preslice, ljuštio lipovu liku za obruče kaca. Siroti deda, stajao je onde i plakao od muke i očaja, pokrivajući se koštunjavim šakama. Hoće da svisne od stida što ga snaha Radina i unuka Ružica takvog gledaju. Bio je slabačak jadni deda Radič, kost i koža. Levo koleno mu kvrgavo, desno rame spušteno.

Otac Vujoš je pak zdrav i prav, jaka ljudeskara sa crnim dugim brcima i gustim veđama. Stoji na brvnu na čvrstim i jakim nogama i smeška se. Ne opaža ništa: ni hladnoću, ni gomilu koja se tu okupila tobož radi trgovine a u stvari da razgoreva svoju prljavu požudu gledajući golo roblje.

Nije Vujoša ni stid ni sramota, niti mu je nelagodno što kupci, i oni koji se za kupce izdaju, zagledaju i pipaju njegovu ženu i njegovu kćer. Prekinula se u Vujošu nit pa je vezu sa ovim svetom izgubio i sad bludi pomračenog uma u gajevima nebeskim. Što je od ovoga sveta, do njega više ništa ne dopire, preselio se Vujoš drugde, nedohvatan i za krvnike i za bližnje.

Radina, žena Vujoševa i mati Bogdanova stoji pred divljom ruljom ponosito dignute glave. Kao da kaže: evo mene pred vama i čekam da vidim koliko vredim. Svoju golotinju ne krije, da li zato što je otupela od patnje ili možda zato što prkosi jer zna da je i lepa i zamamna, ili opet zato što neće pred Turcima da se ponižava i da moli za milost. Izgleda da sve to prima ravnodušno, kao nešto sasvim obično. Bez vidljivog roptanja svoju sudbinu nosi a kako joj je, to samo ona zna.

Najposle Ružica. Podigla uvis svoje lepe okice, crvene od plača, pretražuje nebesa i kao da čeka da se neko čudo dogodi, gromovnik sa munjama ili arhiandžel sa plamenim mačem. Nebesa ćute.

Kome i po kojoj su ceni njegovi prodati, kuda su odvedeni i šta je sa njima posle bilo, nikada nije saznao.

Ne zna čak ni to koliko je za njega platio njegov kupac, nekakav štavilac kože kome ni ime nije zapamtio. Tri dana ništa nije mogao da okusi od nepodnošljivog smrada koža koji se širio svuda unaokolo po sparušenom i ubogom kraju između bednih kućeraka od popleta i blata.

Silni Turci, pred kojima je sav svet drhtao, bili su uboga sirotinja.

Tu je upoznao srpskog monaha Nikifora, koji se pre monašenja zvao Petrašin.

Kožar nije polagao ništa na Petrašinovu učenost i pismenost. Turčinu to ništa nije značilo. Bilo mu je sasvim svejedno ko je šta bio pre pada u ropstvo, da li vlastelin ili sebar, monah ili prosjak. Kad ga je kupovao gledao mu je u zube kao konju da mu odredi starost, i mišice da mu proceni snagu. Glavu i pamet nije ocenjivao jer za razapinjanje koža, soljenje, potapanje u rupu sa svim onim smrdljivim otopinama za štavljenje, skidanje dlake, glačanje i omekšavanje, nikakva mudrost nije bila potrebna. Bile su tu potrebne jake ruke i izdržljiv trbuh. Petrašinov trbuh nije izdržao strahotni zadah. Od neprekidnog bljuvanja je omršao i požuteo. Da bi preživeo, odlučio je da beži.

Mada ga je Bogdan mnogo puta pitao, Petrašin mu nikada nije rekao zašto je u bekstvo i njega poveo. Bio je Bogdan kočoperan i žilav dečak a ipak je Petrašina u bekstvu usporavao.

Gde su bili? Kuda su bežali?

Išli su neprekidno na zapad i samo na zapad. Petrašin je hteo da se dokopa morske obale i da se kod Latina od Turaka sakrije. Kretali su se najčešće noću pod mesečinom, prema zvezdama, dok su se danju krili po šumama.

Svašta su činili da bi preživeli. Krali su usput šta im je došlo pod ruku: saće meda iz košnica vrškara, kokoške, pa ponekad i pokoje jagnje. Zbog neprojenih grehova počinjenih u nuždi, Petrašin se odrekao svog sveštenog čina i nikada više nije obukao monašku rizu. Porekao je Boga i veru. Bog je napustio mene, a ja njega, govorio je.

Kada su se dohvatili primorja, njihove nevolje su prestale. Ni tu nije bilo lako ali su barem bili slobodni i od Turaka im više nije pretila opasnost. Gradski žitelji,

latinski hrišćani, terali su ih sa praga, zatvarali vrata pred njima kao da su gubavci. Pa ipak, našlo se uvek dobrih i na tuđu muku osetljivih ljudi koji bi im udelili komad hleba, sira i kuvane ribe tek toliko da ne skapaju od gladi. Nisu se ni posla libili kad bi im se ukazala prilika: čistili su gradske ulice i trgove od konjskog i magarećeg đubreta, okopavali vinovu lozu i masline, skupljali po brdima drva i suvarke, na leđima ih u grad donosili i tu ih prodavali.

Lutajući tako po okolini Budve u potrazi za suvim drvima, nabasali su na Lužni do, suvu, pustu i kamenitu uvalu skrivenu kamenjarom i gustim žbunjem makije.

Tu su ozidali kuću osam lakata dugu i šest široku, pokrili je kamenim pločama i počeli okolo da krče maki-ju, da sklanjaju kamenje na suvozid i da donose zemlju koju su tražili, i pokoju pregršt nalazili, između stenja, po padinama brda. To je trajalo i trajalo i trajalo. Dani su se nizali a Petrašinov i Bogdanov imetak polako je ali neprekidno rastao.

Pete godine pozvaše i lepog Rašicu, nadaleko poznatog vodara. Ako se negde u dubini, u nekoj pukotini stene nakupilo dovoljno gline da održi vodu da ne otekne, da se ne izmigolji i iščezne, Rašica bi je nanjušio makar se krila na dvadeset hvati dubine. Imao je vaistinu oštar njuh. Nije on tražio vodu, nego baš glinu jer glina ima neki miris a voda nema, a opet, gde ima gline, ima i vode.

Gledali su u Rašicu kao u čarobnjaka, a on to i jeste bio. Hteli su da mu veruju pa su mu i verovali. Bez vere niko ne bi dubio debelu stenu na sunčanoj pržini.

Otkoraćao je Rašica prema severu, pa okrenuo na istok. Ukočeno je gledao prema jutarnjem suncu sve vreme mrmljajući neke nerazgovetne reči. Zatvarao oči bez

trepavica. Tih dana ih je osmudio paleći granje. Kad ga je videla Malena, žena njegova, umalo nije svisla od tuge i umalo ga nije ostavila. Zbog njegovih dugih trepavica i pošla je za njega misleći da je njegova neobična moć u njima. Nije bila u njima nego u nozdrvama.

Širio je nozdrve, udisao duboko, mirisao, njuškao i vazduh i bilje i stenje, nosao unaokolo sirovu leskovu rakljicu i zastajkivao gde mu se njen vrh ka zemlji nagne.

Najzad se zaustavio i rekao: „Ovde. Na sedam lakata, deset vedara za noć.“

I tako su Petrašin i Bogdan počeli da kopaju bunar. Nabavili su dleta i maljice, ćuskiju, bat, budak, vratilo, konopac i drveno vedro.

Otkidali su od ljute stene kamičak po kamičak, zrno po zrno, ljuspu po ljuspu. Prskali su im žuljevi, bubreli damari, kamena prašina ih je štipala za grlo, znoj im je lio niz čelo i lice, silazio niz vrat, gmizao niz udolinu kičme.

Prolazili su dani, sedmice i meseci i rupa u steni je bivala sve dublja i dublja. Sporo, jedva tri palca dnevno, Petrašin i Bogdan su dubili svoj bunar i ne pomišljajući da odustanu.

Sedmoga meseca na dubini od tri hvata, pet lakata, dva pedlja i tri palca ukaza se pukotina.

Baš toga dana dogodila se nezgoda zbog koje Petrašin umalo glavu nije izgubio. Dok je Bogdan okretao paliju na čekrku, iznenada je puklo vratilo. Vedro puno kamenja uz tresak je palo na dno bunara. Bogdan je pretrnuo. Odozdo se ništa nije čulo. Kad je pomislio da je svršeno sa nesrećnim Petrašinom, začuo se tihi jauk. Desilo se da se on slučajno bio pribio uz istočnu stranu i da ga je vedro pri padu samo po ramenu malo očešalo.